

Vihar Judit

JAPÁN KÖZMONDÁSOK

A közmondások minden nyelven a népi bölcelet hagyományait őrzik egy-egy adott nyelven, az idősebbek tapasztalatait továbbítják az ifjabb nemzedékek számára. Egyik híres magyar gyűjtőnk, *O. Nagy Gábor* (1915–1973) szerint a közmondás „a színes és az eleven stílus elemeinek szinte kimeríthetetlen kincsesbányája, másrészt pedig a múltat idéző és inkább csak történeti értékük miatt becses adatoknak bölcs felhasználást igénylő tárháza.” 1819-ben *Pálóczi Horváth Ádám* (1760–1820) azt írja: „Egy nemzeti közmondást örökre meghagyni halni, nagyobb kár, mint amikor a 'Hódoltató Tábor' egy ágyút elveszt”. A közmondás szóbeli műfaj, amely szájról szájra terjed, akár a népmese, a népdal, vagy a városi folklórban a vicc. Emellett a frazeológiába, a szólásokkal és kifejezésekkel foglalkozó tudományágba tartozó fogalom, melynek besorolásával kapcsolatban igen sok vita merült fel. Vannak olyan tudósok, akik a mondat értékű közmondásokat nem is sorolják a frazeológia tudományába, az egységes gondolati jelentésű szólások, állandósult szókapcsolatok közé. A kötött szórendű szólásokkal, állandósult szókapcsolatokkal szemben a közmondások szórendje néha elmozdul. Más tudósok tömör kifejezésmódjuk, állandósult szerkezetük miatt mégis ennek részeként tartják őket számon. Így *V. V. Vinogradov* (1895–1969) is ilyen szélesebb értelemben a frazeológia részeként vizsgálta a közmondásokat. E népi bölceletek szoros rokonságban vannak a *szállóigékkel*, nagy emberek híres mondásaival, melyektől a közmondások abban is különböznek, hogy szerzőjük ismeretlen. Sokszor rímeket is találunk bennük, de a ritmikusság általában mindig jellemző a közmondásokra. Gyakran két tagmondatra bonthatók. Igen sokféle élethelyzetben fordulhatnak elő, mai funkciójuk szerint a beszélő stílusának színezését szolgálják.

Az első feljegyzett közmondások az i.e. 3. évezredből, Mezopotámiából származnak. Már a legkorábbi agyagtáblákon találkozunk közmondásokkal, amelyeket a sumérok erkölcsös tartalmuk miatt iskolai tananyagként is felhasználtak. Így készültek az első közmondás gyűjtemények. Már a híres asszír uralkodó, *Assur-bán-apli* (uralkodott i. e. 668 – i.e. 631 / i. e. 629(?)) királyi könyvtárában is találunk közmondásokat. A Bibliából feltétlenül meg kell említeni a bölcsességéről híres *Salamon* király (uralkodott i. e. 971 – i. e. 932) Példabeszédek című művét, melyből számos elmés közmondás maradt fenn. Az ógörög irodalom nagy figyelmet szentelt a közmondásoknak, a szónokok retorikai díszként használták ezeket. Sok nagy filozófus közmondások gyűjtésével is foglalkozott, így *Arisztotelész* (i. e. 384 – i. e. 322) tanítványaival együtt gyakran alkalmazta a közmondásokat. *Hésziodosz* (i. e. 7. század első fele) *Munkák és napok* című költeményében pedig számos közmondás szerepel.

A középkori latin nyelvű közmondások ismertek voltak egész Európában. De a reneszánsz idején újjászületett a közmondások iránti érdeklődés is. Irodalmi, képzőművészeti alkotásokban gyakran találkozunk velük. Az egyik leghíresebb ilyen jellegű munka *John Heywood* (1497k.–1580k.) *Dialogues Containing the Number of Proverbs* (1546), amely közmondásokból szerkesztett alkotás. A legnagyobb írók, költők így *Shakespeare*, *Molière* darabjaiban is alkalmazták a közmondásokat.

Európában az újkori közmondás gyűjtemények elindítója rotterdami *Erasmus* (1466 – 1536) volt, akinek tevékenysége példát jelentett a nemzeti nyelvek számára, munkáinak hatására számos nemzeti nyelven kezdődik meg a közmondások gyűjtése és alkalmazása.

Napjainkban is nagy érdeklődés mutatkozik az egyes nyelvek közmondásai iránt, melyeket különböző politikusok, szónokok előszeretettel alkalmaznak.

A távol-keleti kultúrákban is nagy szerepük van a közmondásoknak. A kínai, koreai és japán közmondások közötti hasonlóságról *Ikeda Hiroko* (1914–) 1971-ben ír „Problems in compiling a dictionary of Japanese proverbs” című munkájában, melyet *Paczolay Gyula* (1930–) idéz „On the Sources of Japanese Proverbs” című cikkében. Paczolay Gyula 1975 óta foglalkozik a különböző népek közmondásaival, s ebben a témában számos hézagpótló gyűjteménye és cikke jelent meg, e tárgykör hazai legkiválóbb képviselőjének tekinthetjük. Milyen sajátosságok jellemzik a japán közmondásokat?

A japán 諺 kotovaza ’közmondás’ gyökerei a klasszikus kínai és a szanszkrit közmondásokhoz nyúlnak vissza, az 1868-as Meidzsi-reform után pedig az európai közmondások hatása is nyomon követhető bennük. A japán irodalom klasszikus műveiben, így például a Gendzsi monogatariban 源氏物語 (11. sz. eleje), a Heike monogatariban 平家物語 (13. sz.) is találkozhatunk japán közmondásokkal. Az első japán közmondás gyűjtemények az Edo-korszakban (1600–1867), a városi polgárság, a kapitalizálódás időszakában keletkeztek. Már a *Macue Sigenori* 松江 重頼 (1602–1680) által összeállított *Kefukigusa* 毛吹草 (1643) 800 közmondást tartalmazott, melyek között kínai közmondások is szép számmal szerepeltek. Jelentős közmondás gyűjtemény volt a több szerző (Ótomo Sinicsi 大友信一, Kimura Akira 木村 晁, Katajama Szeiken 片山晴賢 és Kaikjo 編輯) által összeállított, 1656-ból származó *Szevazukusi* 世話尽, melyben 770 közmondás szerepelt. Ezt követően aztán számos japán közmondás gyűjtemény látott napvilágot. Napjainkban egyre másra jelennek meg japán közmondás gyűjtemények, melyek közül kiemelkedik a modern igényeknek megfelelő *Kodzsi kotovaza* dzsiten 故事ことわざ辞典 ’Hagyományos közmondás szótár’, amelyet a Gakken kiadó 2004-ben adott ki.

A japán közmondások egész világképet festenek. Nagy részük az Edo-korszakban keletkezett, melyek jobbra a 17., 18. és a 19. század első felének szociális, társadalmi, erkölcsi elképzeléseit tükrözik, a városi polgárság világszemlélete bontakozik ki belőlük. A Tokugava sógunátus hatalma idején a névleges császári uralom mellett ebben a korszakban olyan külső és belső béke valósult meg, melyet más nemzeteknél nem is lehet tapasztalni. A szamurájok lecsúszásával a 16. században még oly harcias japánok erre az időszakra fegyelmezett, békés emberek lettek. Csak a természeti csapások: tűzvészek, földrengések, a Fudzsi tűzhányó 1707-es utolsó nagy kitörése okozott gondokat az emberek számára. A közmondásokban gyakran óvták az embereket ezektől.

Ruhaujjból lett tűzvész.

A békés korszakban az ország hatalmas fejlődésnek indult, a pénz a legfőbb értékévé vált, a meggazdagodás feltétele a szorgalmas munka lett, és könnyen elszegényedhetett az, aki nem becsülte meg mindazt, amit kapott.

A jó viszony is csak addig tart, míg a pénz el nem apad.

Ha nincs pénz, nincs rokonság se.

A vesztéséből teremts hasznot.

Pénz és szemét minél több, annál mocskosabb.

Olyan fösvény, hogy a ruhaujjból sem szívesen dugja ki a kezét.

Boldog, ki serény munkával kezdi a napot.

Serény szülő, gazdag gyerek, koldus unoka.

*A kereskedő és a paraván soha nem egyenes.
A kereskedők hazugságát az istenek is megbocsátják.*

Kereskedő gyermeke álmából is felriad a pénzcsörgésre.

A közmondásokból a városi élet mindennapjai bontakoznak ki, ahol a jó mesterembernek van becsülete. Persze ez a társadalom sem mentes a korrupciótól.

Az igazi mester rossz szerszámmal is jó munkát végez.

A munkád is te vagy.

Tudós és színész örök szegény.

A pokolbírák is megvehetők.

Ebben az időszakban igen nagy szerepe volt annak, hogy okosan, értelmesen gondolkozzanak az emberek, hiszen bölcs észjárással lehetett csak vagyonra szert tenni. Számtalan közmondás született ebben a témában, s evvel együtt elítélték azokat, akik nem gondolkodtak és ostobán cselekedtek. A közmondásokból úgy tűnik, hogy az emberi butaság itt is határtalan volt.

A veréb száz évig sem felejt el ugrálni.

A valódi tudáshoz nincs rövid út.

Aki enged, legyőzi az erőset.

Ha az erő az úr, az ész csak szolgáló.

Aki okos, gyorsan változik, mint a leopárd foltja.

A bölcs megengedő, a balga veszekedő.

Önteltség és büszkeség: a butaság fajtái.

A butákat és az ollót célszerűen kell használni.

Szekérrel vág a tengernek, hajóval a hegynek.

Még a főtt krumplit sem tudja a nyerstől megkülönböztetni.

Minden bölcsre egy tucat balga jut.

A korszakban igen nagy fontosságot tulajdonítottak a nevelésnek, a komoly szakmai tudást tisztelték. Az emberek lényegesnek tartották, hogy a gyermekeiket jó iskolákba járassák. Dicsekvés helyett pedig a híres japán szerénységre buzdították őket.

A származásnál a nevelés többet számít.

A tanítás tanulás.

A kormányzást bízd a kormányosra!

Az önhittség a siker zsákutcája.

A természetszerű szabadságvágy és a szabadság szeretete a közmondásokban is megnyilvánul. Ugyanakkor az emberek a szigetországban, a Mariana-árok közelségében félnek a különböző természeti csapásoktól, no meg az erősen szabályozott társadalmi rend korlátai és retorziói miatt. Tanácsaikban az óvatosságra hívják fel a figyelmet.

Kalickába zárt madár felhők fölé vágyik.

A zsarnok félelmetesebb a tigrisnél is.

A tűben oszlopot lát.

Akinek a nyelvét a forró tea megégette, megfújja még a jégcsapot is.

A félelem forrásai: földrengés, tűzvész, mennydörgés, apa.

A falnak füle, az ajtónak szeme van.

A japán szellemiség ragaszkodik a realitásokhoz. Még a japán népmesékben is ritka a boldog befejezés, a történetek sokszor halállal végződnek. Reális világszemléletük, gyakorlatias felfogásuk a közmondásokban is kifejezésre jut.

Szaké nélkül mit sem ér a cseresznyevirágzás.

Cseresznyevirágnál a gombóc többet ér.

Aki könyvből lett lovász, nem érti a ló észjárását.

A japán társadalom mindig is erősen hierarchizált volt és ma is az. Ebbe beletartozik az is, hogy az Edo-korszakban és annak előtte a nők teljes mértékben férfiuralom alatt éltek. Amíg a lányok férjhez nem mentek, apjuk rendelkezett felettük. Ahhoz adták férjhez őket, akit az apa szemelt ki, még meg sem kérdezték lányuk véleményét. Miután az apa megbeszélte a leendő férjjel a házasság feltételeit, megkötötték a házasságot. Az ifjú asszony aztán a férjének tartozott teljes engedelmességgel. A nők nem dolgozhattak, pénzt nem kerestek, a háztartásban végzett munkájukat pedig nem becsülték meg. A szenvedések eltűrése kötelességük volt. Csak a szépségüket értékelték a férfiak. Kiismerhetetlennek, eredendően erkölcstelennek tartották őket.

*A férfi szeme legyen egyenes, mint a kihúzott fonal,
a nőé kerek és csillogó, mint a csengettyű.*

Fenyő a férfi, s rajta élősködő lilaakác a nő.

Férfiak – bátorság. Nők – finomság.

Egy nő szíve olyan, mint a macska szeme.

Egy nő szíve olyan, mint az őszi égbolt.

*Száz nap alatt az új asszonyt, negyven nap alatt az új lovat is
meg lehet unni.*

A reggeli szakét ki ne hagyd, még ha az asszony is az ára!

A nőt széppé a ruha, szebbé a púder, még szebbé a haja teszi.

A női haj még az elefántot is megbolondítja.

Csak szavaiban szemérmes a nő.

Sok szépséghibáért kárpótol a hófehér bőr.

A túrhetetlen türése a türelem.

A házasságban a titkokat igyekeztek megőrizni, a problémákat elkendőzni.

Tegyél fedőt a büdös fazéokra!

A fiatal feleség általában a férj házába költözött, ahol az anyós szava volt a döntő, neki kellett maradéktalanul engedelmeskedni, minden szeszélyét kielégíteni.

Senki sem tudhatja, milyen volt tizenhét évesen az anyósa.

Ha megszületett a kisbaba, gyakran adták oda megbízható nevelőszülőkhöz, mert úgy gondolták, ha a gyermek élete nehezen kezdődik, ha kicsi korában megedződik, akkor később könnyebb lesz a sorsa. Az így felnevelt gyerekek többnyire jobban szerették nevelőanyjukat a szülőanyjuknál.

A szülőanyánál édesebb az, aki felnevelt.

Az Edo-korszak irodalmi és más művészi alkotásainak stílusa a kereskedők, a városi polgárság ízlését követte. Ennek megfelelően speciális műfajok alakultak ki, melyek közül az irodalomban napjainkban is igen népszerű a bábjáték, japánul: ningjó dzsúruri, melynek legkiemelkedőbb képviselője Csikamacu Monzaemon 近松門左衛門 (1653–1725), a japán Shakespeare. Műveiből kabuki drámák is készültek. A haiku költészet is ekkor éri el a csúcst, Macuo Basó 松尾 芭蕉 (1644–1694) költeményei és verses útinaplói is ekkor íródnak, csakúgy, mint Ihara Szaikaku 井原 西鶴 (1642–1693) éles társadalom kritikai regényei. A festészetben a „lebegő világot ábrázoló” ukijo-e zsánerképek és tusfestmények is ebben a korszakban válnak népszerűvé.

Magát emészt el a füstölő, hogy illatozzon.

A művészet kortalan.

Kelet és Nyugat nagyon sok vonatkozásban éles ellentétben áll egymással. A nyugati, az európai és az észak-amerikai szellemiségben az egyénnek, a személyiségnek van általában döntő szerepe, a keletiekre főként a csoportszellem jellemző, ahhoz kell igazodnia mindenkinek, s ez igen gyakran tükröződik a közmondásokban is.

A közös ügy fontosabb, mint a te ügyed.

A kiálló szöveget beverik.

Az egyhúros íj húrja könnyen elszakad, a tízhúrosé nehezen.

A japán közmondások őrzik a történelmi múlt örökségeit, mindazokat a nyelvi, vallási hagyományokat, amelyek a japánok életében valaha valamilyen nyomot hagytak. Az eredendően animista sintó vallású japánok átvették a buddhizmus tanait és egész kultúráját.

Az Indiából Kínába, onnan Koreába és végül Japánba eljutó buddhizmust magukévá tették, s ez a közmondásokban is megnyilvánul. Vannak olyan közmondások, melyeket változatlanul átvettek a kínaiakból a koreaiak és a japánok is:

Tedd bambuszcsőbe a kígyót, akkor sem lesz egyenes.

A buddhizmus hatása, a reinkarnáció elfogadása, az idő tünékeny múlása érezhető a következő japán közmondásokon:

A véletlen találkozás is elrendelt volt.

Lehullott virág nem tér vissza az ágra, törött tükör nem forr össze újra.

Mint kőbuddhának a darázscsípés.

Három sértés még Buddhának is sok.

Buddha figyelme sem lankadatlan.

Buddhát és a papucsot is ugyanolyan fából faragják.

Buddha is halandó volt egykor.

A keletkezés és pusztulás örök körforgásában változó jelenségek jellemzik ezt a hitet, az örök változás, és az ambivalencia, amely egyik pillanatról a másikra képes megváltozni, átcsapni az egyik végletből a másikba. Ugyanakkor minden visszahat önmagára.

A születés a halál kezdete.

A találkozás az elválás kezdete.

A balszerencse is hasznodra válhat.

Tegnap rongyos ruhákban, ma selyemben, brokátban.

Tegnap barát, ma ellenség.

Nézd meg a pajzs mindkét oldalát.

A gyertya tövében sötét van.

A nagy szerencséből nagy baj lehet.

Szeretetből támad a gyűlölet.

Természetesen sok olyan japán közmondás van, amely, – ha szavaiban különbözik is – a benne rejlő bölcs gondolat alapján igencsak hasonlít nyugati testvéreire. Ez azonban nagyon is érthető, hiszen ezeket a mondásokat mindenütt emberek alkották, akik sok vonatkozásban teljesen különböznek egymástól, mégis legtöbb tulajdonságuk sokkal inkább hasonlít egymásra. Számos olyan japán közmondás létezik, amely látszólag teljesen más, mint a mellette álló – sokszor más európai néptől átvett – magyar, de gondolati magjuk azonos, vagy nagyon hasonló.

JAPÁN KÖZMONDÁS

MAGYAR KÖZMONDÁS

Az ismeretlen istennél jobb az ismert ördög.

Járt utat a járatlanért föl ne add.

Ha nincs lovunk, ülünk tehenre.

Kánya-fiókából nem lesz sólyom madár.

Három ember az aranyat is megolvasztja.

Havat árul télen.

Ökör az ökörral, ló a lóval.

A türelmetlenséged lesz balsorsod.

A kezdet a munka fele.

Ha rokonod a pap, nem becsülöd sokra.

A kopasz is csapja még a szelet.

Minden lábasnak megvan a maga fedele.

Szélben cseperedett fának erős a gyökere.

Karddal aprítja a retket.

Ha ló nincs, számár is jó.

Kutyából nem lesz szalonna.

Sok lúd disznót győz.

Dunába vizet visz.

Suba subával, guba gubával.

Türelem rózsát terem.

Minden kezdet nehéz.

Senki sem lehet próféta a saját házában.

Vén kecske is megnyalja a sót.

Zsák a foltját.

Teher alatt nő a pálma.

Bolhából elefántot csinál.

Végül említsük meg azokat a közmondásokat, amelyek egyenesen árulkodnak arról, hogy Japánból származnak. A Tokiótól 120 kilométerre északra elterülő Nikkó (a helynév jelentése: Ragyogó Nap) csodás erdeivel, pisztrángokkal teli tavaival, vízeséseivel, (a legszebb közöttük a 100 méteres Kegon vízesés), hegyeivel, híres piros hídjával Japán egyik legszebb vidéke. A természet csodái mellett itt látható a híres hadvezér, *Tokugava Iejaszu 徳川家康* (1543–1616) mauzóleuma, ugyanakkor a japán rokokó építészet legnevezetesebb szépségeit is itt lehet megtekinteni. A Tósógú nevű sintó szentély nevezetes kapuja, a Jomeimon, amely talán a leggyönyörűbb az épületek között. A köcsipkés palotákat különböző állatfigurák díszítik, közöttük ott van a világhírű három bölcs majom: én nem hallok, nem beszélek és nem látok...

Ne mondd, hogy csodás, míg nem láttad Nikkó városát.

És természetesen van olyan közmondás is, amely a japánok szent hegyét, a titokzatos Fudzsi örökíti meg:

Ha már ott állsz, a Fudzsi is csak egy hegy.

A japánok természetimádata közismert. Büszkék arra is, hogy hazájukban a négy évszak váltogatja egymást. Minden évszagnak megvan számukra a legszebb nevezetessége. Ősszel a szeptemberi holdtölteben gyönyörködnek, mert megfigyeléseik szerint ez a legszebb, télen a hóesés látványa ejti rabul őket, nyáron a kakukkszó hallgatása okozza a legnagyobb örömet, de a legcsodálatosabbnak a cseresznye virágzását tartják. A japánok általában nem szoktak dicsekedni, igen szerény emberek, megelégszenek mindazzal, amit a természet nyújt a számukra.

Nem lehet egyszerre a holdfényben, a hóesésben és a virágnyílásban is gyönyörködni.

A japán közmondások alapján bepillantást nyerhetünk a japán nép hétköznapjaiba és ünnepeibe, múltjába és jelenébe, de eközben, bizonyos vonatkozásokban feltárul gondolkodásuk és nemes egyszerűségű, lelki tisztaságuk is.

***